

Muhammad Shafiq i Mohammed Abu-Nimer, *Međuvjerski dijalog: vodič za muslimane*, s engleskog prevela Azra Mulović, Sarajevo: Centar za napredne studije, 2018. 207 str., ISBN 978-9958-022-95-1.

Pozitivan pristup religijskom heterogenitetu od fundamentalnog je značaja za budućnost svakog pluralnog društva. Poštovanje raznolikosti i stjecanje znanja o drugim kulturama, religijama i svjetonazorima poželjno je na individualnom nivou, jer se time olakšava koegzistencija u društvu i sprečavaju sukobi i nesporazumi. Kamen temeljac međureligijskog učenja postavlja se prvenstveno prakticiranjem dijaloga i stjecanjem znanja o drugim ljudima, njihovim religijama i običajima.

Prednost međureligijskog dijaloga ogleda se ne samo u učenju o drugim ljudima i njihovoj vjerskoj praksi već i u boljem razumijevanju vlastite religije, budući da se često u tom kontekstu mogu povući paralele između religija a bavljenje njihovim praksama podstiče na razmišljanje o vlastitom vjerskom opredjeljenju. Kroz međuvjerski dijalog razumiju se postupci «drugih», «nepoznato i strano» postaje poznato i pitomo, strahovi se smanjuju a samim time suzbija se i širenje ksenofobnog diskursa.

Religije manjina često se smatraju prijatnijom; one su nerijetko «nove», a vrlo često i «nepoznate». Ova percipirana prijatnija proizlazi iz straha od gubitka onoga što je «svoje» suočavanjem s «drugim». Stoga je za muslimane, koji se u mnogim društvima nalaze u pozicijama manjine, međureligijski dijalog, njegovo širenje i aktivno sudjelovanje u svim njegovim sferama od esencijalne važnosti. U ovom kontekstu javljaju se pitanja kako voditi međureligijski dijalog, koji su aspekti od krucijalnog značaja u tom procesu i s kojim se izazovima učesnici dijaloga suočavaju.

Kako bi olakšali vođenje međureligijskog dijaloga, dali mu smjernice i omogućili njegovim učesnicima dobru pripremu, savremeni američki autori Muhammad Shafiq, profesor islamskih religijskih studija u Roschesteru i Mohammed Abu-Nimer, profesor na Fakultetu za međunarodni mir i rješavanje konflikta u Washingtonu, objavili su djelo *Međuvjerski dijalog: vodič za muslimane*,

koje se nalazi među izdanjima Centra za napredne studije. Djelo se sastoji od pet opširnih poglavlja, prožetih primjerima iz prakse, ali i ajetima iz Kur'ana i primjerima iz sunneta koji govore o međuvjerskom dijalogu.

U samom uvodu autori se fokusiraju na muslimansko poimanje međuvjerskog dijaloga, koji s jedne strane često biva percipiran kao strah od stvaranja nove religije a s druge strane shvaćen kao pozivanje u islam. Autori dijalog smatraju prijeko potrebnim, u njemu vide mogućnost jačanja sopstvene vjere a istovremeno i mogućnost predstavljanja pozitivne i miroljubive strane islama i muslimana, koja je nemuslimanima nepoznata, a čemu su uveliko doprinijeli mediji, širenjem stereotipa i usredotočenjem na ekstremističke grupe, izostavljajući pri tome izvještaje o pozitivnim stranama islama. U ovom uvodnom dijelu autori navode različite studije i statistike o pitanju stava prema islamu i muslimanima.

U prvom poglavlju autori se fokusiraju na dva ključna prigovora koja muslimani daju međuvjerskom dijalogu: (1) primjedbe o pitanju ekumenizma – autori se osvrću na njegovu definiciju i njegov historijski razvoj, navodeći pojavu radikalnog evangelizma i (2) problematiku međuvjerskog dijaloga i njegovog historijskog razvoja. Autori podvlače razliku između međuvjerskog dijaloga i ekumenizma, dajući muslimanima mogućnost da shvate da im ekumenizam pruža mogućnost osposobljavanja u vođenju unutar-muslimanskog dijaloga, neophodnog za muslimansku zajednicu. U ovom poglavlju navedeni su različiti skupovi vezani za razvoj međuvjerskog dijaloga, počevši od Edinburgha (1910) do Šri Lanke (1967). Osvrćući se na historijski razvoj međuvjerskog dijaloga, autori su uočili važnost ključnog dokumenta Drugog vatikanskog sabora (1962) *Nostra Aetate (U naše doba)*, kojim se Crkva naspram drugih religija, uključujući islam, otvara, tražeći dijalog. Na kraju ovog poglavlja autori ističu posebnost podrške međuvjerskom dijalogu, navodeći pri tome njegovu važnost za opstanak manjine. Kroz međureligijski dijalog grade se dobri odnosi s drugim religijama, proaktivno se pristupa rješavanju izazova i problema, štite se prava manjina a istovremeno se sprečava i širenje religijskog radikalizma. Učešće imama u međureligijskom dijalogu za autore je od ključnog značaja, prvenstveno jer se time uspostavlja ravnoteža na dijaloškim skupovima, stječe se povjerenje kod svih zastupajućih strana, prisustvo imama u međuvjerskom dijalogu čini međuvjersko djelovanje učinkovitijim i cjenjenijim a sama zajednica je u društvu priznatija.

Kako bi međuvjerski dijalog urodio plodom, neophodno je obratiti pažnju na faktore, principe i alate neophodne za produktivno vođenje kako međureligijskog, tako i unutarvjerskog dijaloga, koji za razliku od unutarvjerskog i nije tako zastupljen na različitim nivoima i u različitim institucijama a kojem poseban doprinos mogu dati imami. Stoga autori u drugom poglavlju svoju pažnju posvećuju navedenim aspektima. U svrhu potkrepljenja dijaloga autori

navode niz kur'anskih ajeta i hadisa ukazujući na neophodne etičke dimenzije u tom procesu, istovremeno naglašavajući važnost razumijevanja kulturalnog konteksta u kome se dijalog vodi. Oni ističu kako i Kur'an i sunnet nalažu muslimanima da se prema nemuslimanima ophode na miroljubiv, prijateljski način, bez predrasuda i prozelitizma, da se lijepo ponašaju i da se svim učesnicima da mogućnost da govore – *in medias res* (da izravno pređu na glavno pitanje). Pored toga autori navode i deset tačaka dr. Swidlera i pet tačaka dr. Al-Faruqija kao dodatne principe uspješnog dijaloga, zasnovane na Kur'anu i sunnetu. U daljem tekstu autori navode različite forme i nivoe međuvjerkog dijaloga, počevši s definicijama bilateralnog i multilateralnog dijaloga, osvrćući se na mjesto, učesnike, teme i planiranje dijaloga.

Kur'anske pojmove vezane za međuvjerski dijalog autori su uvrstili u treće poglavlje ovog djela. Tako se između ostalih ovdje susreću izrazi koji upućuju na gradnju mostova, suživot, činjenje dobra, rad za dobrobit svih ljudi, natjecanje u dobru, zajedničko zalaganje za napredak i boljitak pluralnog društva, a istovremeno se navode i pojmovi koji mogu negativno utjecati na dijalog ili ga čak i spriječiti. Autorima nije promaklo ni da se pozabave pitanjem hoće li kršćani i Jevreji ući u džennet – ukazujući pritom na ambivalentnost odgovora i njegovog povezivanja s nastrojenošću prema međuvjerskom dijalogu. Posebno mjesto u ovom odjeljku dato je pojmovima *kufr* i *velijj* i njihovom semantičkom značenju. Ovaj odjeljak autori završavaju kur'anskim konceptom ljudskih prava, povlačeći paralelu između njih i Deklaracije o ljudskim pravima Ujedinjenih nacija.

Islam je započeo svoj razvoj u pluralnom kontekstu, okružen različitim religijama i uvjerenjima, na šta autori ukazuju u četvrtom odjeljku ovog djela. Neizostavno treba napomenuti dalje aspekte koji oni navode, npr. da su islam i muslimani napredovali u multireligijskim okruženjima te da su različita dostignuća dosegla svoj vrhunac upravo u pluralnom kontekstu kroz interakciju muslimana i nemuslimana. Kao i u prethodnom poglavlju, autori se i u ovom četvrtom osvrću na pitanja muslimana protivnika međuvjerskog dijaloga, navodeći Poslanikovu siru i historiju muslimana kao pozitivne primjere iz kojih se mogu crpiti pouke za današnja multireligiozna društva. Ključnu ulogu ovdje igraju Poslanikova sira i njegovi lični postupci u različitim okolnostima, njegova zalaganja na jačanju zajednice i očuvanju povjerenja bez obzira na izazove i zlostavljanja koja su muslimani u počecima širenja islama u Meki morali pretrpjeti. Također i hidžra u Abesiniju i hidžra u Medinu navedene su kao primjeri koji imaju zadatak ukazati na prednosti međuvjerskih odnosa. U ulozi čelnika države u Medini Poslanik je gradio međuvjersku zajednicu sačinjenu od Jevreja, kršćana, muslimana i mnogobožaca, težeći miru i harmoniji u društvu. U sažetom prikazu historijskih događaja autori tematiziraju međuvjerski dijalog

kod muslimana počevši od abasijskog perioda, preko Andaluzije, križara i sultana Salahuddina, osmanske vladavine, završavajući ga modernim periodom. Ovdje su navedeni mnogi muslimanski vladari i imami koji su zaslužni za širenje dijaloga među sljedbenicima abrahamskih religija, hinduista i budista koji su se širenjem islama našli pod njegovom vladavinom. Autori nisu izostavili ni tematiku vezanu za tamno doba muslimanske historije – križarske ratove i zapadni kolonijalizam. Čak i u to vrijeme mnogi muslimani igrali su važne uloge i činili čvrste karike u jačanju međuvjerskog dijaloga. Suprotstavljanje političkoj okupaciji nije ih spriječilo da vode dijalog s pripadnicima drugih vjera i ubjeđenja. Ponukani primjerom Poslanika ali i primjerima historijskih ličnosti angažiranih na poljima međuvjerskog dijaloga, islamska udruženja, organizacije i političke stranke u najvećem broju zalažu se za međuvjerski dijalog.

Kako voditi međuvjerski dijalog i kako obrazovati javnost za vođenje mirnog suživota u jednom religijski pluralnom društvu tema je kojoj se autori posvećuju u petom odjeljku. Tu su između ostalog prikazani različiti, u cjelinu povezani modeli međuvjerskih aktivnosti iz više gradova, kao primjer i pomoć učesnicima u međuvjerskom dijalogu. U ovom poglavlju autori se pored ostalog osvrću i na izazove s kojima se muslimani susreću u dijalogu kao što je broj učesnika, deficitarno znanje o principima i smjernicama dijaloga, nespремnost religijskog vođstva da zajednicu usmjeri ka dijalogu, asimetričnost u finansiranju i pokretanju međuvjerskog dijaloga (većinu su pokrenuli nemuslimani), nedostatak instruktora i asistenata za međuvjerski dijalog i izostanak konkretnih rezultata, koji mogu demotivirajuće djelovati na dalje vođenje dijaloga kod muslimana. Autori i u ovom odjeljku ukazuju na potrebu uključenja imama i islamskih učenjaka u dijalog s ciljem postizanja boljih rezultata. Dijalog s Jevrejima odvija se sporo, što autori povezuju s izraelsko-palestinskim sukobom, izražavajući neophodnost fokusa na jevrejsko-muslimanske odnose u SAD-u, jer te dvije zajednice imaju mnogo zajedničkog. Ističu potrebu senzibiliziranja muslimanskih lidera i imama u radu s Jevrejima i kršćanima kao i uvida u poimanje vjere te ravnopravnog djelovanja i učešća u dijalogu.

U zaključku ovog djela autori naglašavaju da je poštovanje vjerovanja i prakse svih religija i svjetonazora temeljna obaveza svakog pojedinca. Značaj permanentnog vođenja religijskog i unutarvjerskog dijaloga je naglašen je i u zaključnom dijelu. Ozbiljno shvatanje dijaloga očekuje se prvenstveno od imama i islamskih učenjaka, koji imaju zadatak podstaknuti i angažirati kompetentne osobe za rad na ovom polju, jer bez dijaloga nema mirnog suživota u multireligijskim društvima.

Ovim djelom autori nude lektiru od velikog značaja za oblast međuvjerskog dijaloga i njegove prakse u svim heterogenim društvima. Iako je primarno

usmjereno na društvo SAD-a, ono zbog svoje tematike, obrazloženja i aktualnosti nudi osnovu za rad u međuvjerskom dijalogu i može poslužiti kao obavezna literatura u osposobljavanju učesnika u međuvjerskom i unutarvjerskom dijalogu, prije svega jer podstiče na proaktivno razmišljanje o mogućnostima implementacije navedenih prijedloga, ideja i savjeta u vođenju dijaloga.

U ovom prikazu ponuđen je opšti pregled ključnih ideja djela, međutim ono obiluje upečatljivim primjerima i konkretnim prijedlozima u vođenju pozitivnog i plodonosnog međureligijskog i unutarvjerskog dijaloga.

Ovo djelo od krucijalne je važnosti za sve one koji danas žive u multireligijskim društvima, vrata uz vrata s ljudima različitih vjera i svjetonazora i kojima je međuvjerski, ali i unutarvjerski dijalog postao dio svakodnevnice, a samim time i sastavni dio života.

Mevlida Mešanović